

Az alsójózsai Vénkert a XIX században

Józsa-Szentgyörgy történetében jelentős fordulópont volt az 1769. év: Németi Antalné (Erős Katalin) ekkor váltotta vissza Debrecentől a város által zálogjogon bírt "Jósa Szt. György" nevű birtokát Szentgyörgy évszázadokon át a *kisvárdai uradalom* tartozéka volt, déli része leánynegyedként került Jósa Miklósnak és az unokájának, Jósa Borbálának (Erős Istvánnának) a tulajdonába.

1770-ben a Józsa-rész keleti felében, a löszpusztán, majd a homoki tölgyerdő helyén elkezdődött a szőlőtelepítés, melyet a következő szerződés megkötése előzött meg: "Mi, alább is megírtak, Nemes Szabolcs Vármegyében, Ujj Fejértón lakók: Tekintetes Nemes Németi Antal uram, annak hites társa Erős Katalin praesentibus áttestáljuk, hogy Ts Ns Szabolcs Vármegyében Jósa Szt György nevű örökös pusztánkon engedünk bizonyos subscribált, Nemes Debreczen városában lakos becsületes embereknek bizonyos számból álló nyilas szőlőknek való földeket.."

A szőlő beálltáig (7 évig) a bérlőknek (kertes gazdáknak) nem kellett tizedet (bordézsma) fizetniük, ellenben minden nyilas szőlő után "tartoztak fizetni 4 azaz négy garasokat öt esztendeig, a hatodik esztendő pedig szabad lészen..." A hetedik évtől egyetlen tartozásuk a bordézsma ("tizedik része a mustnak"), minden más kötelezettség alól mentesek.

A szőlő a kertes gazdák személyes tulajdona: utódaik öröklik és el is adhatják kertjüket. A kertes gazdák beleegyezése nélkül azonban sem a földesúrnak, sem a fiának nincs joga visszaváltani a "szőlő örökséget". Kötelességük viszont "minden impenditorok (akadályozók) ellen a nevezett gazdákat ezen örökségnek lehetséges birodalmában és megmaradásában tulajdon költségével és fáradságával mindenkben de tendálni (megvédeni)."

Ha valamelyik bérlő elhanyagolja a szőlőjét, vagy szőlő helyett mást akar termesztetni a telkén, a földesúrnak "szabad akaratjában áll... az ilyen gazdáktól a nyilast elvenni kézi munkáját megbecsültet-vén másnak adni, ötöt pedig letenni".

A II. József-féle katonai térképen (1782-85) a Telek út (ma Tokaji út, ill. Kétkert köz) két oldalát már szőlőskertek szegélyezik, de a nevüket (Vénkert és Kiskert) a térképen még nem jelölik. A mai Csúcs és a Tuskóskert egy része helyén akkortájt még összefüggő erdőség állt. A Szentgyörgyi- és Monostori-erdő közé ékelődő Csúcs nevű szőlőskert az 1800-as évek elején alakult ki, miután a Józsa-részen az erdő utolsó fáit is kivágták. A Csúcs északkeleti határán nagy homokdomb áll, a Dinnyés-halom. A halomtól nyugatra széles völgyhajlat (hatalmas szélbarázda) húzódik, a Medvés-alj, attól nyugatra pedig a Dinnyés-halomnál valamivel alacsonyabb, de lényegesen nagyobb kiterjedésű Szőlőhegy emelkedik.

Hajdúböszörményi közgyűlési jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy az erdőt szőlőskertek létesítése céljából irtották ki. 1800-ban Vay Ádám és Irinyi Antalné tiszttartója. Fülep Mihály azt jelentette, hogy az "Uraság és az Aszszonyság a Böszörményi határral szomszédságban lévő Erdejeket szőlős kerteknek ki akarják osztani." A "Böszörményi határ" abban az időben valójában a böszörményi zálogban levő Szentgyörgyi-erdő déli határát jelentette. Ma ez a Hatház utca.

1801-ben már a szőlőskert "árka, kerítése okoz gondot" Németi Antal úrnak "Jósa Szent Györgyi birtokán, a mely szőlőskert most kezd épülni.." A szőlőskertek beállta után gyors ütemben megindult az állandó településsé való szerveződés, amelynek csalhatatlan jele, hogy 1825-ben "A Józsa Kertben (ma Józsakert és Kiskert utca) lakó emberek a Szent Györgyi pusztán (ma Október 6. utca) temetőt tsinaltak".

Egy negyedszázad leforgása alatt - az örökösök kezén szétaprózódó Várdai birtok déli részén - csaknem egy tucat szőlőskert létesült: Alsójózsán a *Vénkert, Kiskert, Tuskóskert, Unokakert, Csúcs, Rózsás, Felsőjózsán* pedig a *Csillagos, Eördögész, Elekrész és Rózsarész*. E szőlőskertek életéről, a községgé szerveződés bonyolult folyamatáról meglehetősen keveset tudunk, mert kevés a korabeli feljegyzés, a korhű dokumentum és a tárgyi emlék. Éppen ezért igen értékes az a X. 11. I. jelzetű szőlőskerti jegyzőkönyv, melyet a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őriznek: *A Jósa Szentgyörgyi Vénkert Kertség Jegyző Könyve*. Készült 1832-dik Esztendőben Februáriusnak 26. napján, Öreg-Kert Gazda Balog István idejében.

A vénkert-i jegyzőkönyv. A 191 oldalas (mai alakjában már hiányos és néhány helyen pontatlanul egybefűzött) jegyzőkönyvet 1832-től vezették az 1870-es évek elejéig, amikor Józsa önálló településsé vált. Mivel a jegyzőkönyv - amely egyébként a kertgazdai intézmény jeles dokumentuma és kutatásának ritka forrása - csak a Vénkert (azon belül is csak a Pazonyi Elek Lászlóné-féle gazdaság) hivatalos ügyeit, adásvételi szerződéseit stb. tartalmazza, joggal feltételezzük, hogy a többi gazdaságnak is volt hasonló jegyzőkönyve, ezek azonban az idők forгатagában, a harcok, háborúk viharaiban valószínűleg megsemmisültek.

A jegyzőkönyv alcíme: *A Jósa Szentgyörgyi Vén Kertnek Prótukuloma, a melyben meg találtatnak mind kisebb és nagyobb Történetjei*. A sokat ígérő címtől eltérően "kisebb és nagyobb történeteket" - meglehetősen rendszertelen, hézagos és szűkszavú lejegyzésben - csak a gazdasági és néha a közigazgatási élet területéről olvashatunk. Egyetlen sort sem találunk pl. a nem hivatalos, majd a hivatalos iskolai oktatás megkezdéséről (1850, ill 1860), az egyházi életről, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc helyi "eseményeiről" stb. A feljegyzések zömét adásvételi szerződések, telekcserék, végrendeletek alkotják, pl: "Testamentumul hagyom az egész kertség előtt, én, Kun György és feleségem Nagy Erzsébet, hogy halálom után maradjon az három nyilas szőlőm az magam testvérjére és a feleségem tesvérjére. Egyik testvér a földes uraságot fizesse ki ötven forinttal, a másik a betsülletes kertséget fizesse ki ötven forinttal. A Melyet is tiszta szivemből hagytam az betsülletes kélttségnek és földes uraságnak. Mely Testamentum történt Varga György kertgazdaságába 1850dik esztendőben." A dolgok időközben jobbra fordulhattak, mert a szöveget később így egészítették ki: "A Testálás meg semmisítődött, mivel el adtuk a Szöllőt."

Gazdasági élet és közigazgatás.

Vénkert - a többi kéltséghez hasonlóan - a kertgazda (1851-53 között kertbíró) és a tizedes irányította, a rendre az évenként megválasztott csósz vigyázott. A kertgazda hivatalos feladata az adásvételi és örökösödési szerződések megfogalmazása és megkötése, a jegyzőkönyv vezetése, a számadógyűlések levezetése volt. A kertség jövedelmeinek és kiadásainak kezelése, a tizedes váltság behajtása feltehetően a tizedes kötelessége von, sajnos ez utóbbi feladatáról jegyzőkönyvi adatok hiányában semmi pontosat nem tudunk mondani. A csószok munkájának felügyelete, a büntetések kiszabása valószínűleg kettejük dolga volt. Közösen (talán néhány kertész gazda társaságában) végezték a tavaszi gyepekürülést, a garádja évenkénti megújíttatását, a kapuk, kisajtók (verécék) állapotának ellenőrzését, megjavíttatását, a kutak tisztaságának megóvását. Az alsójózsai Vénkertben 1832-63 között a következő személyek voltak kertgazdák (bírók): Balog István (1832. március 14-1839. március 18.), Kováts János (1839), Balogh János, Varga Mihály, Szabó Sándor (1845-48), Molnár Mihály (1848), Varga György (1849-51), Szabó Sándor kertbíró, ill. kertgazda (1851-53), Boda János (1854-55), Antal János (1855-58), Mészáros Mihály (1858-59), Sánta Gábor (1859-60), Varga Bálint (1860), Kiss József (1863).

A jegyzőkönyvben néhány esetben a tisztségváltást és a község pénzének átadását is megörökíttették. "Az 1848-dik Esztendő Márthis 18-dik napján Én Molnár Mihály K. G. (kertgazda) átvettem volt kert gazda Szabó Sándor Uramtól a kertség ládáját az tartozandó kiesz pénzt, v. £

(váltóforint) 4 és 24 krajtzárt. A melyet Elesmérek Molnár Mihály." "Ezer 859-edik esztendőben elválasztott engem úgy mint Sánta Gábor uramat a betsületes kertség kert gazdájul átvettem miszáros Mihájtól az az 40 krajtzárt amelyet tud a betsületes kertség. Azon ot létünkben Vég István büntetéspszit fizetett egy forintot, amelyet elősmerek."

A tizedesek nevét a harmincas években és a negyvenes évek első felében jegyezték fel 1832: Király András tizedes. 1834: tizedes Kerekes János. Az "1835dik Estendőre tizedes Kaszás Ferenc." 1837-38: Balogh János tizedes. 1839: "Vétsei Mihály elvégezte a tizedességet." 1840: "Bagdás István elvégezte a tizedességet betsülettel." 1841: "Kaszás Ferentz elvégezte a tizedességet" 1845: Tizedes Arany Sándor.

Hasonlóan keveset tudunk a csőszökről is. 1832. március 14-én "Szilágyi Mihályt ismét csősznek választják", a bére nyilasonként 14 krajcár. 1833-tól Vincze Mihály a csősz, a bérét két krajcárral emelik. 1834-ben újabb emelést kap. Az 1835. esztendőre Vintze Mihály megmaradt csősznek, a bére minden "nyilastól 16 krajcár." "1838dik esztendőben Vintze Mihályt a a' betsületes kertség ismét elválasztotta Csősznek, bérét lejjebb szállítván, nyilassátul tizenkét azaz 12 krajtzár lévén a bére." Nyilvánvalóan kevesellte a pénzt, ezért "Még ugyanazon év augusztusában a csősznek bérít meg jobbította a betsületes kertség két krajtzárral" 1845-ben Molnár Mihály a csősz.

A számadó gyűlések egyik feladata a kertség(ek) pénzügyi helyzetének megvizsgálása volt: „A' folyó 1836^k Esztendő Martius 19^k Napján tartott Józsa Sz Györgyi Vénkertben lévő öszve gyűlt B Gazdaságok előltt Választott K, Gazda Balog István ökelme számadása elfogadtatott úgy, hogy a múlt Esztendőben bevett 34 váltóforint 54 krajcár, kiadatott keze alatt lévő B. Kertség Cassájába, melyet megesmérünk. Kertes Gazdák úgy mint Pálfalvai István mk. (magánkezüleg). Varga Pál, Borai Imre."

Amint korábban már említettük, a jegyzőkönyvben elsősorban adásvételi szerződéseket olvashatunk. Ilyen szerződés az első bejegyzés is; "**1832dik** Esztendőbe 11 Mártziusba Sánta János, felesége Szabó Sára, meg vette a Losonczy Józsefné egy nyilas Szőlőjét **148** forinton az az Szásznyevven Váltó forinton a T. Pazonyi Elek Lászlóné Aszonsag látusán (birtokrészén, gazdaságiban)"

Egy-egy gazda általában két nyilas szőlővel rendelkezett. Az egyik nyilason rendszerint pajta (később lakóház) állt, ezt nevezték "pajtás résznek": "Alább irt adom tudtokra a kiknek illik, hogy én Nagy József az Ts Elek Lászlóné Aszonsyag Látússán, az úgy nevezett Jó'sa Szengyörgyi Vén kertben az Nagy György sógorom egyik Nyilas Szőlejét az Pajtás Részét az Nagy János Édes Atyám felől való részét meg vetem 250 R forintokon."

Mit adtak el a szőlővel, mi járt vele? Igen gyakran eladták a borászathoz szükséges felszerelést is. 1832-ben pl Hegedűs Ferenc és felesége, Szűcs Zsuzsanna megvette Hadházi Györgyné két nyilas szőlőjét 460 forintért. A szőlővel járt kilenc hordó, egy nyomókád, két puttony, egy sajtó (prés), és egy pálinkafőző üst. Fügedi János nyolc hordóval és egy puttonnyal adta el szőlőjét 1833-ban. A hordók száma tekintélyesnek látszik. Persze, más eszközökkel is találkozunk a szerződéseken: (1853) "az szőlővel pedig megyén és tartozom adni én Gulyás György egy sajtót, 5 hordót, két kádat, 1 Putont, 1 Rajtoját (létrát) 1 Megy Szedő széket (meggyszedő széket), melyet is minden hijány nélkül *tartozom annak* idején ki Szolgálatni." Pongor István szerződésében nyomózsákról is olvashatunk: "... az Szőlővel pedig fog jönni 25 cseber alá való jó Hordók, 1 Púton, 1 Nyomó z'sák."

Az egyezés megkötésekor rendszerint felpénzt (garanciát biztosító előleget, vinkulumot) adtak arra az esetre, ha netalán valamelyik szerződő fél időközben meggondolná magát, azaz "másolna", megmásítaná a szándékát. A felpénz egy harmada (néha a fele) a szerződéshez ragaszkozó felé, a "megálló" személyé, a másik harmada (ill. fele) a földesúré, a harmadik harmad pedig a "betsületes kertségé", néhány esetben a vármegyéé: "Egyeségünknek állandóságára vinkulumul teszünk 100 Pengő for.-kat, melyek egy harmad része légyen a T. F. (tekintetes földes-) Uraságé, 1 harmad része a kertségé legyen, 1 harmad része az egyeséget megálló felé legyen, amely summa pénzt fel is

vettünk július 14dik napján 1842-be" 1849: "... vinkolomul teszünk k. (kettő?) száz forintokat, hogy is amék fél másolna, ezen vinkolomnak légyen fele az megálló félé, Fele pedig a földes uraságé."
1849: "... vmkolomul teszünk 100 azaz 100 váltó forintokat, melynek is harmad része az kertségé, harmad része az megálló félé, az harmad része az nemes vármegyéé..." 1852: "... felpénznek adtam 200 Bankó forintokat, hatszázat pedig Pünkösztör, 1 százat pedig Szemihály (Szent Mihály) Vásárákor betsülettel le fogom fizetni." 1859: "Kötést teszünk 40 azaz negyven Pengőt."

Az 50-es évek elején "divatba jött" a bankó cédulák használata: "... én Szabó Miklós megvettem az Darótzai János Uram 1 Nyilas Szőlejét az Úgynevezett Szengyörgyi Jósa Vén Kertben az Ts Elek Pál úr Látusán ötszáznegyven azaz 540 Pengő Forintokon Bankó Cédulákban..." (1853).

Adásvételkor ki kellett fizetni a tizedesváltásgot is. Mennyi volt ez az összeg? 1833. május elsején pl. Szűcs Pál 5 forint tizedesváltásgot fizetett, ugyanennyit kellett fizetnie Zöld Mihálynak is.

Az új kertés gazdák (bérlők) írásban tettek fogadalmat a kertség törvényeinek tiszteletben tartására. 1843: "Én Varga György ezen betsülletes kéltésnek ki adott törvényeknek allá ajánlom magamat"

Olvashatunk a jegyzőkönyvben néhány végrendelethez hasonló szerződést is: "Én Arany Pál 2 azaz két nyilas Szőlőmet által adtam fiamnak, Pálnak örökössön Jussába, úgy és oly feltétel alatt, hogy ha az Isten tetszése szerént ügyetlenségre jutok is, ő engemet táplálni fog mint Attyát, általadtam neki mindent hozzátartozóival. 1838dik esztendőben Mártius 25 dik napján."

Különleges esetnek számít a kertség támogatásának igénybe vétele az árvák érdekeinek védelmében: "Ezennel adom tudtul az Betsl. Kertségnek és mindenkinek, akiket ez a Dolog illet, hogy én Kis János az testvér Bátyám, Kis István Halála után két Neveletlen fijas, u. m. Kis Istvánt és Kis Lajost felfogtam, ennek a két árvának van nállam négy száz azaz 400 Bankó forintjok, melyet is azért iktatok a Bts. Kertség Könyvébe, hogy ha Halálom történne is, ezeknek az árváknak az Szőlőből ki kell telni a pénzeknek... (1852)".

Hasonlóan szokatlan eset a pénz letétbe helyezése a kertség pénztárában: "Mivel ez a száz forint és még az a három testvéreknél lévő száz-száz forint egy távol lévő, éli vagy hal, testvérjeké, ú. m. Varga Györgyöt illet, tehát hogy el ne vesszen ez a Pénz, azért marad a kertség ladjában szekvesztromba, Melyről is adjuk Ezen kezünk alá írásával meg erősített levelünket."
A mai Vénkert (a Nagyszentgyörgy, Templom és Oiskola utcák) területén két gazdaság osztozkodott: az északkeleti részen (a Nagyszentgyörgy utcán és a Templom utca északkeleti felében) a Pazonyi Elek Lászlóné-féle, a délnyugatin (a Templom utca délnyugati felén és az Oiskola utcán) a Németi András-féle látus (gazdaság): 1833. június 1-én gyűlésen mondták ki, hogy azt a pénzt, amelyet büntetésből szednek be, a két gazdaság hasznára fordítják.

A kertségek nevével (a Vénkert kivételével) csak a század közepén találkozunk. Legkorábban (1844) a *Tuskóskert* nevét említik (a mai Monostorerdő, Zsindely és Homokhát utca), ezt is helytelenül összevonva a Vénkert nevével: "Én Jene Istvánná általadtam az az *Vénttiskós kert-beli* egy nyilas Szőlőmet Boruzs Istvánné leányomnak 1844-dik Esztendőben október 3dikán."

Ezt az *Alsójózsa* név követi 1853-ban: "... én Pongor István és Feleségem Borsi Mária meg vettük az Ugy nevezett *alsó Jó'sa* Szentgyörgyi Vén kértben az Ts. Elek Pál Ur Látusán az Kovács Mihály uram egy azaz 1 Nyilas Szőlejét..."

Két évvel később már a *Kiskert* és az *Unokakert* neve is előfordul a jegyzőkönyvben. 1855: "... én Víg János, feleségem Harsányi Erzsébet El Tseréltük az úgynevezett *Kiskertbeli* egy nyilas szőlőnket meg egyező akarattal Kállaji Miháj ő kigyelmével, mely ugyan az úgy nevezett Vénkertben eddig is egy tagban volt..." 1859: "Kiskertbeli 1 nyilas szőlő." 1855: "... én Kis János El tserékem egy nyilas szőlő örökségemet a mely vagyon Elek Pál Ur látusán tót Gábor, felesége ...

Szussána ökgigyelmekekkel mely vagyon az Váji Dihene (Vay Dénes) úr látusán az ugy nevezet *Onoka kerben* levő egy nyilas szőlőjükkal..."

Egy 1835-ben kelt szerződésből megtudjuk, hogy a legrégebb alsójózsai szőlőskerteknek kik voltak a földesurai, helyi tisztségviselői és a szerződés tanúi. Az Unokakert "Az Méltóságos Vai Dienes" földesúré, a Kiskert "Tekintetes Irényi András földes uraság prédiума" (?), a Vénkert fele-fele arányban "Tekintetes Pazonyi Elek Lászlóné Földes Aszonság és Tekintetes Németi András Földes Uraság prédiума." Az Unokákért és a Kiskert "fel Vigyázója" Borsi Imre, a Pazonyi Elekféle gazdaság kertgazdája Balog István, de jelen van tanúként Varga Pál kertés gazda is. "A T. Németi András földes uraság részén K. G Nagy János, Méltóságos Vaji Dihenes úr részén Ker. G. Géder Miháj, Kopányi János, T. Németi András úr Prédhimán lévő K. G. Arany Pál, a Ttes Német András Részén Lévo K. K. Gazda Szántai János M. K."

A szerződésől nem derül ki, lak voltak a Tuskoskert és a Csúcs nevű szőlőskert tulajdonosai mint ahogyan az sem világos, hogy a K. G. rövidítés mögött a *kertgazda* (bíró) vagy egyszerűen csak a *kertés gazda* (bérlő, kerttulajdonos) szavak rejlenek? Ezekre a kérdésekre nem kapunk egyértelmű magyarázatot a jegyzőkönyvből.

Hasonlóan talány, ki lehetett az a Pálfalvai István úr, akiről mindig nagy tisztelettel írnak és akit mindig úrnak titulálnak, bár a többi bérlőhöz hasonlóan ő is fizet tizedesválságot: "1834ik eszi. tizedes válságot fizetett Nagy István, 5 fit., Pálfalvai Úr 5 fit..." Többször ő írta be a jegyzőkönyvbe az új kertgazda megválasztásának körülményeit és az elszámolást. Igen szép kézírása volt, nem is felejtette el soha odakanyarítani a nevét a szöveg alá: "Feljegyezte Pálfalvai István magánkezü-leg."

A szerződéseket mindig pontos dátummal látták el, egy-két esetben megjelölték a helyet is. "Anno 1845dik Esztendő(!) Május 18dik Nap Én előttem K. G. Szabó Sándor M. K." "Költt Jósa Sz. Györgyön Július 7én 1845. "Debretzenben, Septem-ber 29-én 1845."

Igazságszolgáltatás.

A szőlőskertek (gazdaságok) életében, az együttműködésben többször zavart okozott a szüretelés időpontjának önkényes meghatározása, ezért már 1835-ben szabályzatot fogadtak el a munka összehangolása érdekében: "Az 1835-dik esztendőben 5. Novem. Az Méltóságos Vai Dienes és Tekintetes Irinyi András Földes uraság prediuman és Tekintetes Pazonyi Elek Lászlóné földesaszonság prédiuman lévő és tekintetes Németi András Földes Uraság prédiuman lévő Kertsegek egy akarattal közönségesen azt állapították meg, hogy ennek utána mindég valamíg a kertek ekzisztálnak, soha egymás meg egyezése nélkül soha egy kertségnek sem lesz szabad az szüretet meghatározni, sőt szüretelni meg nem engedtetik, különben a mék kertség tsak a maga meg határozásából szürne, annak büntetése lészen 40 ezüst forint, melynek fele légyen az Földes Uraságé, fele az meg álló feleké, melyet erőssen bizonyítunk a Nevünk alá való írásával"

Ennek ellenére továbbra is akadtak szőlősgazdák, akik önkényesen kezdtek szüretelni. Ezeket pénzbírsággal sújtották. 1860-ban "a *nemes kertség* megbüntette azokat, akik a szüretelést rendén kívül *kezdtek* el: Radits István 1 for., Nagy András 1 for., Gombos József 1 for."

Dönteni kellett a büntetésből befolyt pénzösszeg rendeltetését, további sorsát illetően is: "1833-dik Esztendőbe 1 Júniusba Gyűlést tartottunk. Meghatározta a' Becsületes Kertség, hogy Ezzentul a mit a Csöszháznál Büntetéssel keresnek, fele a Németi Lajos látussán lévő Gazdaság hasznára, fele pedig az Elek Lászlóné Asszonyság látussán lévő Gazdaság hasznára megyen."

Büntetendő volt egyebek között a kertség védőárkainak és kerítésének az elhanyagolása: "Az

1838dik esztendőben gyepűkerüléskor végezte a Betsülletes Kertség, hogy ennek utána minden Betsülletes Gazda meg ássa a maga gyepűjét Szent György napjára, külömben aki el halasztja, minden ember meg büntetődik 1 forintal és 30 krajtzárral, die 1839. 9. Juli"

A büntetéssel kereshető pénz forrása sosem apadt el, hiszen mindig akadtak közömbös, hanyag emberek, akiket a közösség határozata hidegen hagyott, akik felszólításra sem vettek részt a közös munkában, a közös döntésekben. 1844. május 29-én "az kik Gyepű kerülésre az Gyűlisbe meg nem jelentek", tartoznak: Somogyi Mihály 30 krajtzár, Oláh János 30 kr." Varga István kertje végén, a fűaljon "az gyepű árok nem vólt meg ásva és az Gyűlésben sem vólt." Egy váltó forint büntetést fizetett.

A kertgazdák bírói szerepköre túlterjedt a gazdasági vonatkozású ítéleteken és büntetéseken. A kertség nevében kötelességük volt az emberek közötti szóváltásokban, vitákban, peres ügyekben is állást foglalni, dönteni: „1833-dik 18. Septemb meg büntette a betsületes kertség Bentze Mihályt, hogy Varga Pált megkisebbítette (becsmérelte, megalázta) és hogy a gyűlésre meg nem jelent. 6 váltóforintal.” 1859-ben Varga Mihályt büntették meg "1 forintal amért az gyűlésben nem volt"

Varga Mihály tartozásáról egy másik bejegyzés tanúskodik: "Egy pengő forint régi bñtetés." Ugyanabban az évben feljegyezték, hogy Arany Pál is tartozott "2 forintal, régi bñtetís."

"Kegyes Mihály 10 garassal tartozik."

Varga Mihály igencsak kötekedő természetű ember lehetett, szinte minden évben "megemlékeznek" róla. 1860-ban is megbñtette a kerség, mivel a "gyűlisben nem volt", háromszori felszólításra "sem jött a gyűlisben. " Büntetése 3 pengő forint. A szavait sem igen válogatta meg, négy forintot kellett fizetnie, "amír Beretz Mihálynét Meg Bestelenitette (becstelennek mondta)"

A szőlősgazdákat elég gyakran megbñtették egymás rágalmazásáért, gyalázásáért, ahogyan akkortájt mondták, "amiért megkisebbítették egymást."

"1836-dik Esztendőben Május 14-dik napján Balogh Jánost a Betsületes kertség megbñtette 2 az az három (!) pengő forinttal, hogy a kertséget meg kisebbítette. Ugyan akkor Bika Sándort meg büntette a Btsl Kertség 2 váltó forintal, hogy Szegedi Jánosnénak a Napszámossát el hította' s Munkát véle félbe hagyatta. Ugyan akkor Szegedi Jánosnét meg büntette a Btsl kertség 5 Vlt forintal, hogy a felyebb említett Bika Sándort nagyon megkisebbítette. Ugyan akkor Sánta Jánost meg büntette a Btsl Kertség hogy Varga Pált meg kisebbítette." Büntetése 1 pengő forint volt.

Néha halmozott büntetés is előfordult, ilyen volt pl. a már férfivá cseperedett, de önálló keresettel még nem rendelkező Kerekes János esete :

"1833-dik 18 Szeptember. Megbñtette a betsületes Kertség Kerekes Jánost, hogy a dűlőutat elszorította, más okáért, hogy Géder Jánosnét megkisebbítette, hogy ajtót ki nem nyitotta, Harmatzor Hogy a Nagy Janos leányát behította a Palytájába és ajtótbezárta és a leánt ugyan tsak tsokolgatta. Az Édes atyja fizetett 18 Váltó forintot."

A dűlőutakat mások is "elszorítottak",így aztán ők sem kerültek el a megérdemelt büntetést.

Somogyi Istvánt pl. megñtették 1 forintra „az dűlő elszorításír hogy az galyat kirakta."

Más kihágásokat sem hagytak büntetlenül.

A nemes kertség megbñtette NagyAndrást, mivel a fiát a csösz rajtakapta, amikor a dűlőúton a szomszéd dióját szedte. A már említett Varga Mihályt azért is megbñtették, "mert a tyúkjá kint járt."Büntetése 1 pengő forint volt. "

1877-dik évbe mártzius 23-dikán a Bencze István évbe mártzius 23-ikán a Bencze István uram fija az kaput (a Verécés kaput)nyítva hata, hijába monták neki ,hogy tegye be. Meg büntettetett 40 krajtzárig. "

Büntetendő cselekedetnek számított a káromkodás és a pipázás is.

1832-ben "A Betsületes Kertség meg büntette Ivány Andrást a rút káromkodásír Öt Váltó forintal. Ismét meg büntete hogy az Egész kertséget hazúgságba hatta.Öt Váltó forintal.

" Balogh Bálint "1 forinttal tartozik káromkodásért." "Nagy Józsi 4 forinttal,már József napkor káromkodott." Pallai Sándor pipázott, 20 kr. Boruzs József pipázott, 20 kr. a büntetése".

Ha a pereskedő felek egymás között meg tudtak egyezni, a pénzbüntetés el is maradhatott.

"Az 1869dik esztendő Szeptember 19-dikén Meg egyeztek Kis János és Pálfalvaji ifijasszony hogy az meggyfa Az barázdában van, az alma fához Soha Kis János semmi jussát ne tartsa, az két szilvafa pedig kivágassék."

A jegyzőkönyv végén több listát találunk a „tizedes váltsággal” tartozókról: az elmaradt összegről, majd a befizetéséről. Ez utóbbit vagy a magyar „Megfizette” vagy a latin „Solvit” szóval jelölték.

„ Az 1848- dik Esztendőben büntetés alatt lévők Név szerént: Földi István 3 forint. Szólvit Beretz Mihály 2 for 30 kr. Sólvit 2 fV 30X (=krajcár). Oláh János 30 kr. szolvit 30X...”

A különféle szolgáltatásokért befolyt összegeket is nyilvántartották.

1860-ban "A kapu jövedelemből megadtak 4 forintot. Both Péter fizetett a szalmáért 1 forint bankót. Kegyes Mihály megfizetett 17 pénzt. Berecz József megfizetett 5 forintot” " Akinek nem volt elég pénz az adósság törlesztésére, le is dolgozhatta azt, azaz "megszolgálhatta". Az 1846-dik Esztendőbe Tizedes Váltsággal ezek az Emberek tartoznak u. m. Szendrei István 6 fr, megfizette. Bikfalvi Mihály 5 fr. megfizette... TakátsMihály 5 fi*. Szolgáltá."

A bevételek jelentős részét a csőszbérek kifizetésére, valamint a kertkapuk és a (mai alsójózsai református templom helyén állt) csőszház rendben tartására fordították. A verécés (Krajcáros) kaput pl. az 1849. évi augusztus elejei kozák portyázás után javították ki, s ehhez jókora összegre volt szükségük.

"1849-dik Esztendőben az úgy nevezett Verécés közös kaput csináltattam Kert Gazda Varga György, amely is került közös mindnyájunknak: a kapu fél fa 20 forint, a (Debrecenből való) ki hozatala 5 f, a vas munka sarokvasak, zár, szögek) reperatzió 5 fi: 32 kr, a munkásoknak borra attam 4 f 36 kr. Egy darab támfa az ajtó mellé 15 kr. Az ács munka 40 forint A vas munkát egy gyalog ember kihozta, 15 kr."

"Az 1859-dik esztendőben én Sánta Gábor Ivány Isvány kolégával egygyütt tsináltattuk meg a csőszház tetejét. Amit a betsületes Kertség adakozott, mind egy utolsó krajtzárig ráköltöttük."

Az emberi összetartás, a segíteni akarás szép példáját mutatja a következő bejegyzés:

"1836-dik Esztendőben Június 1 Napján a' Radits György pajtája (a mai Templom utcán Tóth Árpád háza helyén) meg égett Szerentsétlenségből a Szőlőhöz való edényeivel együtt, 's ezen kár meg

vizsgálására gyűlés tartatott, de semmi bizonyos nem világosodott ki, 's a Btsl kertség azt határozta, hogy ki ki jó szívúségból ezen Szerentsétlennek kára kipótlására a mit elszánt, adakozzon. Melyet meg is tselekedtek ezek a betsületes Emberek: Borsi Imre, Nyíri Mihály, Balogh István, Szakál Péter, Molnár Bálint, Boda Jánosné, Nagy István, Iván András, Vétsei Mihály és Burai Mihály."

Az előbbi példák annak illusztrálására szolgáltak, hogy a 18. és a 19. században "a kertségek, mint testületek mily nagy mértékben törődtek a nem közvetlen termelés körébe tartozó körülményekkel is."

Különösen fontos előzmény volt ez egy olyan településen, mint Józsa, mely a 19.század végén saját irányító testülettel rendelkező önálló községgé alakult.

(Megjelent a Múzeumi Kurír 56. számának (1988)12-20. lapján. Debrecen, 1991.)